

UO'K: 378.014.15

BO'LAJAK TA'LIM MENEJERLARIDA IJTIMOY IJODKORLIKNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY JIHATLARI**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ КРЕАТИВНОСТИ У БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ ОБРАЗОВАНИЯ****THEORETICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF SOCIAL CREATIVITY IN FUTURE EDUCATIONAL MANAGERS**

Boymirzayeva Dilbar Dmitrievna
Namangan davlat universiteti doktranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada bo'lajak ta'lim menejerlarida ijtimoiy ijodkorlikni shakllantirishning tashkiliy va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari va ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak ta'lim menejerlarida ijtimoiy ijodkorlikni shakllantirish vazifalari o'rganilgan. Shuningdek, bo'lajak ta'lim menejerlarida ijtimoiy ijodkorlikni shakllantirishning nazariy jihatlari tahlil qilingan.

Аннотация

В данной статье на основе передового зарубежного опыта изучаются теоретико-методологические основы совершенствования организационно-управленческих механизмов формирования социальной креативности будущих менеджеров образования и задачи формирования социальной креативности будущих менеджеров образования. Также были проанализированы теоретические аспекты формирования социальной креативности у будущих менеджеров образования.

Abstract

In this article, the theoretical and methodological foundations of improving the organizational and management mechanisms for the formation of social creativity in future educational managers and the tasks of forming social creativity in future educational managers are studied based on advanced foreign experiences. Also, theoretical aspects of the formation of social creativity in future educational managers were analyzed.

Kalit so'zlar: tamoyil, mexanizm, takomillashtirish, nazariy-metodologik asos, xalqaro standartlar, akademik, marketing, menejment, integratsiya, prognozlashtirish, globallashtirish, funksional, menejer, ijtimoiy ijodkorlik, modernizatsiyalash, avtoritar, liberal-demokratik, ilmiy-tashkiliy, konseptual-pedagogik, iyerarxik.

Ключевые слова: принцип, механизм, совершенствование, теоретико-методологическая основа, международные стандарты, академический, маркетинг, менеджмент, интеграция, прогнозирование, глобализация, функциональный, менеджер, социальное творчество, модернизация, авторитарный, либерально-демократический, научно-организационный, концептуально-педагогический, иерархический.

Key words: principle, mechanism, improvement, theoretical-methodological basis, international standards, academic, marketing, management, integration, forecasting, globalization, functional, manager, social creativity, modernization, authoritarian, liberal-democratic, scientific-organizational, conceptual-pedagogical, hierarchical.

KIRISH

Bugungi kunda ta'lim muassasasi ichki muhitida boshqaruvning turli bo'g'inlarida samaradorligini baholashda sodda, qulay, egiluvchan uslublar etarli bo'lmaganligi uchun ularga ehtiyoj mavjud. Turli xarakterdagi muammolarni aniqlash, tahlil qilish va baholashga qaratilgan hamda eng maqbul qarorga kelishni ta'minlaydigan ko'p mezonli kompleks tahlil qilish va baholash usullarini ta'lim muassasalari boshqaruvi jarayonida samarali qo'llash o'zining imkoniyatlari kengligi va istiqbolliligi bilan ajralib turadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bo'lajak ta'lim menejerlarida ijtimoiy ijodkorlikni shakllantirishning tashkiliy va boshqarish mexanizmlarini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari Ph.Altbach, K.A.Khoon, R.Shukor, O.Hassan, Z.Saleh, A.Hamzah, R.Ismail, N.V.Demidova, S.V.Sulima, S.A.Drujilov, K.I.Morozova, S.D.Reznik, S.M.Vasin, O.A.Sazikina, O.Bichkova, L.Verbitskaya, V.Kasevich,

M.V.Niyazova, V.YE.Varavenko, G.N.Axunova, B.A.Begalov, A.SH.Bekmurodov, S.S.Gulyamov, Sh.N.Zaynutdinov, M.A.Ikramov, N.K.Yo'ldoshev, I.U.Majidov, D.X.Nabiyev, R.I.Nurimbetov, B.X.Raximov, D.N.Raximova, R.A.Raxmanbayeva, M.X.Saidov, A.N.Samadov, T.SH.Shodiyev, Sh.D.Ergashxodjayeva, A.T.Yusupov, Sh.Qurbonovlar tomonidan o'rganilgan va tahlil qilingan.

NATIJARAR VA MUHOKAMA

Boshqaruv tuzilma sifatida: boshqaruvchi va boshqariluvchi bo'laklarga ajratiladi. Boshqaruv o'z tasarrufidagi boshqariluvchi bo'lakka muntazam, rejali va maqsadga yo'nalgan tarzda ta'sir kuchiga ega. Bunday o'zaro faoliyat tizimning ishchanlik qobiliyatini ta'minlaydi. Boshqaruvdagi tadqiqotlar, kibernetika fani yuzaga kelishi tufayli jadal sur'atlar bilan rivojlanib, murakkab tuzilmani boshqarishning ilmiy asoslangan tavsiyalari amaliyotga tatbiq etila boshlandi. Boshqaruv bilimlari ko'p jihatdan davr ehtiyojini aks ettiruvchi asosiy manba bo'lib hisoblanadi. Boshqaruv jarayoni, bir tomondan, tuzilmaning yaxlitligini ta'minlasa, ikkinchi tomondan, uni yanada takomillashtirish va rivojlantirish imkonini beradi. Shu o'rinda boshqaruvning ikki asosiy funksiyasi farqlanadi: maqsadga yo'naltiruvchi va tashkiliy funksiyalar.

Maqsadga yo'naltiruvchi funksiya tuzilmani yanada mukammallashtirish maqsadiga yo'naltiradi. Tashkiliy funksiya esa tuzilmaning maqsadga erishishdagi ichki tartibi va uning turli qismlari o'rtasidagi o'zaro muvofiqlikni ta'minlaydi. Yuqoridagi asosiy ikki boshqaruv funksiyasi qator vazifalar orqali amalga oshadi. Masalan, maqsadga yo'naltiruvchi funksiyani ado etishda faoliyat tarkibiga:

- natijani prognozlash;
- maqsad sari faoliyatni rejalash;
- amalga oshirish motivatsiyalari kiradi.

Maqsadga yo'nalgan faoliyatni amalga oshirish esa tashkiliy funksiyalar orqali ta'minlanadi. Bu sohadagi asosiy vazifalardan biri faoliyatni nazorat etish va kuchlarni safarbar etishdir. Umuman olganda nazoratni amalga oshirish boshqaruvning ikkala funksiyasi uchun ham umumiy bo'lgan universal xususiyat bo'lib, u boshqaruvning har qanday jarayonida doimiy qaytaaloqani ta'minlab turadi. Boshqaruv fanidagi asosiy tushunchalardan biri qaytaaloqa tushunchasi bo'lib, bu ibora tuzilmaning o'z maqsadi sari intilishi qay yo'sinda ketayotgani va qanday jihatlarni o'zgartirish, yanada mukammallashtirish haqida ma'lumot olishni anglatadi.

Oliy ta'limda boshqaruvning maqsadi – talabalarning bilim darajasini oshirish, ularda mazkur bilimlardan amalda foydalanish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat.

Boshqaruv vazifalarini ro'yobga chiqarish turli xil usullar yordamida amalga oshiriladi. Shunday ekan boshqaruvni, ya'ni boshqaruv faoliyatini tashkil etish zaruratini belgilovchi bosh mezon – inson oldiga yoki muassasa oldiga qo'yilgan maqsad bo'lib, unga erishish uchun vazifalar belgilash, tashkil etiladigan faoliyatni oldindan rejalashtirish, amalga oshirish yo'l-yo'riqlarini tanlash, vazifalarning mazmun va mohiyatiga ko'ra, bajaruvchilarni tanlash hamda bajariladigan vazifalarni taqsimlash, belgilangan maqsadga erishish uchun tashkil etiladigan jarayon ishtirokchilari faoliyatini muvofiqlashtirishdan iboratdir. Boshqaruv tushunchasi odatda tizimning bir holatdan yanada sifatliroq holatga o'tishi sifatida tavsiflanadi. Bu erda ikki jihatga e'tiborni qaratish lozim. Birinchi jihati tizimni saqlash, uning barqarorligini quvvatlash maqsadida boshqarish (ma'muriy boshqaruv). Ikkinchi jihati tizim yangi sifat holatiga o'tishini, ya'ni muttasil rivojlanishni ta'minlovchi boshqarish. Shuningdek, ta'lim muassasasidagi rahbar-xodimlar boshqaruvning funksional jihatlarini o'zlashtirishi, mehnat unumdorligiga erishish, ishiga mas'uliyat bilan yondashish, jamoani maqsad sari yo'naltiraolish, ta'lim muassasasi boshqaruvini ichki va tashqi o'zgarishlarga moslashtirishi, innovatsion yangiliklarni joriy etishi va innovatsion texnologiyalarni boshqaruvda qo'llashni takomillashtirish uchun zaruriy bilim, ko'nikma hamda malakalarga ega bo'lishi zarur hisoblanadi.

Boshqaruv samaradorligi tushunchasi boshqaruv tizimi va boshqaruv jarayoni samaradorliklarining o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Shu o'rinda boshqaruv tizimi samaradorligi va boshqaruv jarayoni samaradorligi tushunchalarining o'zaro mushtarak va farqli jihatlariga e'tibor qaratamiz. Boshqaruv jarayoni samaradorligi ham boshqaruv samaradorligining xususiy holi bo'lib, uni sub'ektning boshqariluvchi obyektga ta'sir ko'rsatish natijasini ifodalaydi. Uni miqdor va sifat jihatidan baholash mumkin. Ular ta'limning boshqa ta'lim muassasiga nisbatan yuqoriroq natijalari ushbu ta'lim muassasida boshqaruv sifati yuqori bo'lishidan har doim ham dalolat beravermaydi. Masalan, ta'lim muassasasi mustahkam moddiy bazaga ega bo'lsa, moliyalashtirishning qo'shimcha manbalari hisobiga o'qituvchilarga boshqa ta'lim

muassasasidagiga nisbatan yuqoriroq ish haki to'lay olsa, ushbu barcha ne'matlardan mahrum bo'lgan oddiy ta'lim muassasasidagiga qaraganda ta'lim sifati yuqoriroqbo'lishini ta'minlashi mumkin. Lekin masala har bir ta'lim muassasasi o'zida mavjud imkoniyatlardan nechog'li foydalanayotganligida ko'rinadi. Boshqaruv tizimining tashqi samaradorligi jamiyat, davlat va ish beruvchilarning maqsadiga erishuvni nazarda tutadi. Boshqaruv jarayoni samaradorligini baholash qarorlar qabul qilishning asosiy mezonini hisoblanadi. Shu tufayli iqtisodiyot va boshqaruvda samaradorlik tushunchasiga katta e'tibor qaratiladi. Umuman ta'lim tizimida boshqaruv jarayonida yuqori natijalarga erishish uchun kuzatish, suhbat, modellashtirish, tahlil, sintez, ekspert baholash, ierarxik tahlil usullaridan foydalaniladi. Tavsiya qilingan ta'lim muassasalari boshqaruv jarayoni samaradorligini baholashda ko'p mezonli tahlil usulini qo'llash oliy ta'lim muassasalari, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari boshqaruvini yangicha usullar bilan boyitadi. Ta'lim muassasalari boshqaruvi samaradorligini baholashda ierarxiyalar tahlili usuli asosidagi yondashuv maqsadga muvofiq qarorlar qabul qilishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi va boshqaruv jarayonining takomillashuviga olib keladi. Bu uning ham nazariy, ham amaliy ahamiyatga ega ekanligini ifodalaydi.

Ta'lim muassasasidagi boshqaruv jarayoni samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarga to'xtalib o'tamiz. Boshqaruv jarayoni samaradorligi juda ko'p omillarga bog'liq. Biz ularni shartli ravishda ichki va tashqi omillarga ajratamiz. O'z-o'zidan ma'lumki, ichki omillar faqatgina talim muassasasining ichki shart-sharoitlari bilan bog'liq. Ularga xodimlar va professor-o'qituvchilarning malakasi, muassasaning moddiy ta'minlanganligi, tashkilot madaniyati kabilar kiradi. Ta'lim muassasasi boshqaruv samaradorligiga tashqi omillar ham ta'sir qilishi mumkin. Ushbu omillarga muassasaning joylashgan o'рни, mahalliy boshqaruv organlarining siyosati, ijtimoiy muhit va boshqalar kiradi.

Muassasaga ko'rsatadigan ta'siriga ko'ra ijobiy va salbiy omillarni ajratish mumkin. Ijobiy omillar o'quv muassasasining boshqaruv samaradorligining ortishiga xizmat qilsa, salbiy omillar samaradorlikning ijobiy o'zgarishiga to'sqinlik qiladi. Shunday omillar borki, ular istalgan ta'lim muassasasining boshqaruv samaradorligiga bir xilda ta'sir qiladi. Bunday universal omillar qatorida quyidagilarni sanab o'tish mumkin:

- quyilgan maqsadlarning sifati;
- maqsadlarni real amalga oshirish imkoniyati, ya'ni, ularning qo'yilgan maqsadga erishish vositalari bilan muvofiq kelishi;
- joriy holatni to'g'ri baholash;
- muassasa rahbari vaxodimlarini qo'yilgan maqsadlar yo'lida motivatsiyalash;
- o'quv muassasasi rahbarining salohiyati va shaxsiy sifatleri;
- qo'yilgan maqsadlarga erishish uchun ajratilgan resurslarning miqdori va sifati;
- boshqaruv qarorlarini qabul qilishda davlat va jamiyat hamda kollegial boshqaruv organlarining ishtiroki.

Shuningdek, ta'lim muassasalari boshqaruv tizimida boshqaruv jarayoni to'g'ri yo'lga qo'yilishi, uning samaradorligi tushunchalarini aniq ajratilishi, uning mazmuni va mohiyati ochib berilishi, ta'lim muassasalarida ierarxiyalar tahlili usuli asosidagi kafedralar reytingi modeli ishlab chiqilishi, uning boshqaruv jarayoni samaradorligini baholash usullariga asoslanishi ta'lim muassasasi boshqaruv samaradorligini baholashda yuqori natijalarga erishishda ta'sir etuvchi omillar hisoblanadi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, boshqaruv samaradorligi, deganda faoliyatning natijaviylikka erishilganligi tushuniladi, ammo samaradorlik darajasini faqat natijaviylik asosida aniqlash murakkab sanaladi. Chunki samaradorlik, deganda boshqaruv faoliyatining umumiy harakati, shuningdek, ma'lum harakatlar natijasida maqsadga erishilganligi tushuniladi. Shuning uchun boshqaruv samaradorligini aniqlashda quyidagilarga ahamiyat berish talab etiladi: boshqaruv maqsadi; boshqaruv salohiyati; boshqaruv mehnatining xususiyatlari; boshqaruvga bo'lgan sarf-xarajatlar, boshqaruv vazifalari, ularni tashkil etish texnologiyasi hamda bajariladigan ishlar hajmi va boshqalar kiradi.

XULOSA

Ta'lim muassasasi boshqaruv jarayoni samaradorligini kompleks baholash ko'pgina bozor sub'ektlarida qiziqish uyg'otadi va dolzarbligini yuqorida keltirilgan mulohazalar asoslaydi. Oliy ta'lim muassasalaridagi boshqaruv jarayonini tashkil etish, uning samaradorligini baholash

usullarini aniqlash, erishilgan amaliy faoliyat natijalari asosida boshqaruv jarayoni samaradorligini baholashni tadqiq qilish va takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Shamuratov R. Organization of activities of higher education system and improvement of the management process technologies., Scientific Bulletin of Namangan State University: Vol. 1 : Iss. 8 , Article 70. 2019. Available at: <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss8/70>
2. Абу Наср Фаробий Фозил одамлар шаҳри. Тошкент. Янги аср авлоди. 2016. -Б 290
3. Аҳмедов Б., Аминов А. Амир Темур ўғитлари. -Тошкент.:Наврўз, 1992. –Б.59
4. Исмаилова З.К, Байбаева М.Х., Раҳбарларнинг низоли вазиятларини ҳал этишдаги самарали бошқарув фаолиятини такомиллаштириш.(Монография) –Тошкент.: Нодирабегим нашриёти. 2019. –Б. 11
5. Қайковус. Қобуснома. -Тошкент.: Ўқитувчи, 2006. –Б.172-174.
6. Маънавият асосий тушунчалар ва изоҳли луғати. Ғафур Ғулом НМИУ. Тошкент. 2010. –Б 86.
7. Умаров Б. Психология. -Тошкент.: Ворис-нашриёт. 2012. –Б. 211-212.